

اسفند

به فارسی «اسفند» و «اسپند» و در کتب طب سنتی با نامهای «حرمل» و «حرمل» آمده است، نوعی سداب وحشی است. به فرانسوی Harmale و Rue sauvage و به انگلیسی Wild rue گفته می‌شود. گیاهی است از خانواده Zygophyllaceae، نام علمی آن Peganum harmala L. می‌باشد. در بعضی منابع علمی آن را در خانواده Rutaceae قرار می‌دهند.

مشخصات

اسفند گیاهی است علفی چندساله، ارتفاع آن کم و در حدود یک وجب است.

ظاهرا گیاه شبیه سداب است، پربرگ و برگها با تقسیمات باریک نامنظم و سبز روشن.

گل‌های آن به رنگ سفید تیره، میوه کپسول ناشکوفه، مدور و کروی که دانه‌های سیاه رنگ اسفند در داخل آن قرار دارد.

اسفند در مناطق مدیترانه‌ای شمال افریقا، ترکیه، سوریه و ایران در اراضی بایر می‌روید. در ایران در اراضی بایر حاشیه کویر، راه تهران - قم، اصفهان - تهران و تهران - قزوین در رستم‌آباد، در رودبار، اطراف کرج، بوشهر، ازنا، جاده تفرش و بعضی نواحی دیگر ایران به‌طور خودرو دیده می‌شود.

ترکیبات شیمیایی

از نظر ترکیبات شیمیایی در ریشه و دانه اسفند چهار آلکالوئید به نامهای

معارف گیاهی، ج 3، ص: 73

هارمین^۱، هارمالین^۲، هارمالول^۳ و پگانین^۴ یا وازی‌سین^۵ وجود دارد. از شکوفه‌های اسفند و ساقه اسفند آلکالوئید پگانین گرفته می‌شود. آلکالوئید هارمالین با غلظت 1/25000 روی قورباغه تأثیر داده شده به این ترتیب که قلب قورباغه را با آن محلول خیس کرده‌اند در نتیجه فعالیت قلبی قورباغه کاهش یافته و برادیکاردیا (کند شدن ضربان قلب) ایجاد شده است و نتیجه آزمایش اثر آلکالوئید هارمین نیز تقریباً مانند آلکالوئید هارمالین بوده است.

1) Harmine.

2) Harmaline.

3) Harmalol.

4) Peganine.

5) Vasicine - Peganine.

آلکالوئیدهای اسفند در مورد تعدادی جانوران پست بخصوص در کرمها و تکسلولیها آثار مسمومکننده نشان داده است. اسفند در سیستم مراکز عصبی در موارد Encephalitis lethargica اثر محرک دارد.

انسفالی تیس لتارجیکا نوعی تورم یا التهاب مغزی همهگیر است که با پیدایش ضعف و سستی و رخوت در بدن مشخص می‌شود [G. I. M. P.].

گزارش بررسی‌های شیمیایی دیگری حاکی است که گیاه اسفند علاوه بر 4 آلکالوئید یادشده دارای کینازولین⁶ می‌باشد. آلکالوئید هارمین مهمترین است که در تمام قسمت‌های مختلفه گیاه وجود دارد. دانه رسیده اسفند در حدود 5/8-3/8 درصد از 4 آلکالوئید اصلی را دارا می‌باشد.

این آلکالوئیدها از نظر سمیت در تماس معمولی بی‌اثر هستند ولی به شکل بخور و دود بر ضد آلکها مؤثر می‌باشند. و در غلظت بالا بر ضد جانوران آبی مؤثر است و در مورد کپکها و باکتری‌ها و انگلهای روده‌ای کشنده است [S. G. I. M. P.].

خواص- کاربرد

گیاه اسفند قاعده‌آور است. ترشح شیر را زیاد می‌کند و در موارد سقط جنین به کار می‌رود. به علاوه برای تقویت نیروی جنسی مؤثر است. دانه اسفند مخدر است و به عنوان تب‌بر و برای کاهش درد معده تجویز می‌شود. در مردان برای معالجه

معارف گیاهی، ج 3، ص: 74

کرمهای روده از نوع نواری⁷ داده می‌شود. جوشانده برگ اسفند برای روماتیسم مفید است. ریشه آن برای کشتن شپش نافع است.

اسفند از نظر طبیعت طبق نظر حکمای طب سنتی گرم و خشک است. در مورد خواص آن معتقدند که رطوبتهای سینه و ریه را خشک می‌کند و بادهای روده‌ها را تحلیل می‌برد و نیروی جنسی را تقویت می‌نماید و ترشح شیر را زیاد کرده و مدر و قاعده‌آور است و مسهل سودا و بلغم غلیظ و ضد کرم کدو می‌باشد. خوردن اسفند برای صرع، فلج، جنون، نسیان و سایر بیماری‌های سرد دماغی و عصبی مفید است و برای گرم کردن بدن، رفع استسقا، یرقان و سیاتیک نافع است. اگر اسفند را در آب خیس کرده بخورند برای تصفیه خون و تحلیل مواد سودایی و لیت نافع است. اگر 30 گرم از آن را بکوبند و با 120 گرم آب بجوشانند و آن را صاف کرده با 90 گرم عسل در 60 گرم روغن

⁶ (6) Quinazoline.

⁷ (1) Tepeworm.

کنجد مخلوط کرده و بخورند قی شدیدی می‌آورد و سینه و قسمت بالای بدن را از رطوبتهای لزج پاک می‌کند و برای تنگی نفس و سرفه‌های رطوبتی مفید است. اگر 450 گرم اسفند را در 15 کیلوگرم آب انگور بجوشانند آن قدر که 3/4 آن تبخیر شود و 1/4 باقی بماند و هر روز تا یک ماه هر روز 60 گرم از آن را بخورند برای رفع سردرد مزمن و صرع بسیار مفید است. اگر زنی که یکبار حامله شده و دیگر حامله نمی‌شود سه روز متوالی از آن جوشانده بخورد مجدداً حامله می‌شود. اگر کسی که مبتلا به سیاتیک است پانزده شب هر شب 5/5-7 گرم اسفند را کوبیده و بخورد سیاتیک او شفا یابد و اگر اسفند را با تخم کتان و عسل مخلوط نمایند و بخورند برای تنگی نفس بسیار مفید است. مالیدن دم‌کرده اسفند برای تقویت اعضا و رفع سستی و سیاه کردن مو نافع است و اگر دم‌کرده آن با روغن کنجد مخلوط و مدتی خورده شود برای رفع بیماری‌های ریه و کبد مفید است. اگر اسفند را در آب ترب و روغن زیتون بجوشانند و چند قطره از آن را در گوش بریزند برای رفع سنگینی گوش و کری و طنین در گوش مفید است. بخور اسفند برای درد دندان نافع است. اسفند برای گرم‌مزاجان مضر است و سردرد و قی و دل‌به‌هم‌خوردگی می‌آورد.

برای رفع آن باید از رب میوه‌های ترش و سکنجبین و سایر ترشی‌ها استفاده کرد.

مقدار خوراک اسفند از 5-10 گرم است و جانشین آن از نظر خواص تخم سداب است.

معارف گیاهی، ج 3، ص: 75

روغن اسفند از نظر طبیعت گرم و خشک است و برای فلج، لقوه، رعشه، سستی، صرع و پریدن ناگهانی اعضای بدن چه با خوردن و چه با استفاده از ضماد آن مفید است. حقنه یا تنقیه آن برای تسکین درد کمر و سیاتیک و سردی کلیه و رحم نافع است. شیاف گرد ریشه اسفند یا روغن ایرسا دهانه عروق و خون بواسیر را باز می‌کند.⁸

⁸ میر حیدر، حسین، معارف گیاهی، 8 جلد، دفتر نشر فرهنگ اسلامی - تهران، چاپ: هفتم، 1385 ه.ش.